

A MÁNAK HARCA A VALLÁSÉRT ÉS A VALLÁS ELLEN.

Írta: LAURENTZY VILMOS dr. egyet. m. tanár.

A soha meg nem szűnő emberi küzdelemnek mindig egy-egy központi problémája van. Ez a probléma jellemzően mutatja a történelmi korszakoknak lelkiségét, az emberiség fejlődésének irányát. Természetesen a főproblémák mellett párhuzamosan haladnak többé-kevésbé jelentős más kérdések is, melyek időnként teljesen elhalványulnak vagy pedig még nagyobb és döntőbb fontosságúvá válnak. Így keletkeznek a problémakörök, melyek lehetnek politikaiak, művelődésiek, gazdaságiak. Ezek közül azonban azok a kérdések bírnak mégis korokat teremtő erővel, melyek az ember lelkiségének alapjait legközelebről érintik.

Egyik ilyen történelmi jelentőségű problémája napjainknak a lelki válság és abban a vallás kérdése. Ez az, ami a gondolkodókat nagy erővel ragadja meg. Bár a politikai gonoszságok és gazdasági nyomorúságok kérdései szintén előtérben állanak, különösen a mindennapi közönséges érdeklődés számára, mégis ezek a történelmi élet viszonylatában mulandók, de a lélek dolga — Örök. A mai politikai civódások és gazdasági megnyomorgatások rég feledésbe fognak menni, de a lelkek nagy harcainak eredményei évszázadok múltán is irányítani fogják a történelmi életet.

Ma újból a testnek kívánságai, az anyagnak

haszonérdeke harcolnak a lélek ellen. A tudomány mezébe burkolt lelki szegénység és a meglévő ellen mindig lázadó rombolási düh száll szembe a hitnek és a magasabb lelki műveltségnek emelkedettségével, annak történelmet építő munkájával. Az előbbi a legyőzés, az utóbbi a meggyőzés fegyverével harcol. A túlsó oldalon, az egészséges ítélőképességű ember számára jórészt érthetetlen, bonyolult elméletek hirdetésével most már le akarják egyszerűsíteni a tömegek számára e kérdést. Annyira, hogy a legtanulatlanabb ember is, a problémának világtörténelmi jelentőségét nem is sejtve, a tudatlanság bátorságával teszi fel maga számára a kérdést: «Van-e szükség egyáltalában vallásra?»

Még a mi táborunkban is, nagy hitbeli erősek mellett, különösen a tanult osztályokban, nagy kétségek kezdenek úrrá lenni. Tudományos boncolgatások tárgyává teszik a hitet és miután exakt matematikai vagy fizikai bizonyosságokat nem képesek maguk számára szerezni, azt érzik, hogy a kételkedésnek riasztó szorongása dörömből lelkükön. Gyakran még a hívőket is megéjti a magasabbrendű tudományosság látszata, mely a hitetlenség kérdését abba a tudományos formulázásba burkolja, hogy: «Történelmi szükségszerűség-e a vallás?» Olyan szociológiai képlete-e az a fejlődésnek, amely nélkül az emberi társas élet strukturális felépítettsége hiányos, sőt lehetetlen volna és amely nélkül az ember nem tudna megfelelni magasabbrendű történelmi hivatásának?

Melyiknek van igaza ma és melyik fog győzni holnap? E kínzó kérdésre a 6000 éves történelmi folyamatból leszűrt törvényszerűségek megadják a szükséges választ. Azonkívül az emberi léleknek sajátos alkata is és azok az örökértékű lélekmegmozdulások is bizonyosságokat

nyújtanak, amelyek az ember természetes vágyaiban és cselekedeteiben fejeződnek ki. Végül bizonyágtétel az az öntudatlan és ösztönös emberi törekvés is, amely a földi életnek hétköznapi gyönyörűségei mellett, a lelki életnek optimumát keresi. Azt a boldogságot, mit évezredekén át az emberek milliói verejtékezve hajszolnak és amely nélkül nincs istentől teremtett, emelkedett élet, hanem csak földön kúszó és vak sötétségben botorkáló testi tengődés.

Ha a tudománynak objektív vezetésével és nyitott szemmel nézünk bele a történelemnek ezerszínű eseménytömkelegébe, akkor a felvetett problémákra megkapjuk a kielégítő és megnyugtató választ. Azonkívül azokat a szellemi fegyvereket is, melyekkel meg tudunk állani a cinikus és fölényes bírálók és a vakmerőn támadó lélekrombolókkal szemben, de meg is tudjuk védeni sikerrel hitbeli birtokállományunkat.

Az emberi lélek titokzatos műhelyében az életmozzanatok megjelenése fokozatos egymásutániségot mutat. A lelki élet a legkezdetlegesebb érzési és gondolati csirákból kiindulva, az egyes fejlődési periódusokon át, szédítő magaslatokig emelkedik fel. A felfeléhaladásnak állandó tendenciáját egyik lelki mozzanat sem mutatja olyan határozottan, mint a vallás. Évezredek vértengerén keresztül mind máig a vallás volt az a történelmet alkotó erkölcsi erő, amely ellentállott a földiességnek mindig lehúzó igyekezetével szemben és az embereket mind magasabb és magasabb szférák felé lendítette fel.

A megmagyarázhatatlan félelem, mely az ősembert elfogta annak láttára, ami előtte eladdig ismeretlen és szokatlan volt és ezeket azért földöntúli erővel ruházta fel, ez volt a legkezdetlegesebb formája a vallásnak: a tárgyimádás. Ugyanígy tulajdonított az ember természetfeletti hatalmat

a föld, az ég, az állatvilág és a növényvilág jelenségeinek is; ez volt természetimádás, ami bizonyos területeken állatimádássá alacsonyait le. Bármily tárgyi oka lett legyen is e lelki folyamat megindulásának, az eredmény az volt, hogy az ember érezte az ő gyarló, véges és parányi létének az idők és tér végtelenségébe való beállítottságát. Azt a rémületet keltő egyedüllétet, mely őt körülvette a történelmi folytonosság minden pillanatával elmúló és ismét megújuló eseménymillióiknak elzúgó forgatagában. A tehetetlenségnek kínzó tudata gyötörte, és meggyőzte őt óránként és percenként arról, hogy arasznyi léte mint pehely hányódik az események viharában és azt is érezte, hogy az örök törvényeknek, teremtől fenntartó, de meg is semmisítő örök erőknél tehetetlen játékszere. Annak az ismeretlen és felfoghatatlan erőnek, mely előtt alázatos szívvel kel leborulnia, nehogy elveszítse önmagát. Megtalálta tehát azt a lelki támaszt, amely őt a létnek zűrzavarában fenntarthassa. Felismerte azt az erőt, mely a legegyszerűbb szerkezetű fűszálban épp olyan tökéletesen jelentkezik, mint a nagy univerzumnak megérthetetlen komplikáltságában. Látta, hogy az életnek ezer formája van a földön és égben. Az ég, a föld, a tűz, a víz, a világosság, a sötétség, a bölcsesség, a tudatlanság, az erény, a bűn, a szépség, a rútság, stb., mit az ember imád, mindez nem egyéb, mint emberi formákba Öltöztetett istenfogalom. Tehát sokistenhívés.

A történelmi fejlődés a sok millió tapasztalat hatása alatt az ember gondolkodását logikussá tette, érzéseit a művelődés finomulása által megtisztította az ösztönös érzések állati vonásaitól. Már képes volt arra, hogy a nagy egységben meglassa a sokaságot és a millió kis részletet összefoglalja egy mindent magába felölelő hatalmas szintézisbe. A milliárd kis energiát összesűrítette

egy mindenk felett álló őserőbe. Ez lett az egy Isten eszmének fenséges gondolata és ennek eredménye az istenhívés vallásrendszere, mint a vallástörténelmi fejlődésnek eddig elért legmagasabb kifejezése.

A vallásosság lelki tényének, a legintimusabb gondolkodásnak és érzéseknek gyakorlati és szervezeti kivetődései azok a szabályok lettek, melyekbe, mint keretbe, logikusan és szervesen foglaltnak bele mindazok, amikbe hinni kell, ami a hívésben irányt szabó törvény lesz, tehát létrejöttek a hitelvek, dogmák, később ezekből a szervezeti formák, a vallásrendszerek. A szabályok betartásáról és betartatásáról erre hivatottaknak kell gondoskodniuk. Nekik kellett azokat a sacralis cselekedeteket elvégezniök, melyek a belső hitnek külső kifejezései voltak. így születtek meg a ceremóniák, az isteni tisztelet, az azokat elvégző papi rend, a klérus és végül a vallásoknak gyakorlati életcéljait megvalósító szervezetek, az egyházak. Az egyházi szervezet a földi életnek követeléseit egyhangba hozta a vallás parancsai-val. A hívők seregét személyileg, területileg és jogilag összefoglalta, azonos szabályok szerint kormányozta. E nagyszabású fejlődési sornak kiinduló pontja tehát megcáfolhatatlanul bebizonyíthatóan a vallásos érzés volt, amelyből aztán kitermelődtek a legkülönbözőbb fejlettségű vallások és azok gyakorlati szervezetei, az egyházak. Ki merheti azt állítani, hogy e történelmi folyamat mesterkélt emberi csinálmány és hogy az embernek emberi mivoltával ellentétben áll? Egyesek által, önző célok érdekében, tömegekre ráerőszakolt rendszer? Ha ez nem lett volna a legemberibb folyamat, mely mindenkor népeinek lelkéből feltartóztathatatlanul sarjadzott mind nagyobb erővel ki, akkor lehetséges lett volna évezredekken át száz meg száz milliós tömegeket,

az egyszerű kötőrőtől kezdve, a legzseniálisabb tudósig ily szégyenteljes és megalázó lelki igában tartani? Ha nem lett volna a vallás elengedhetetlen emberi lelki szükséglet, akkor miként történhetett volna meg az, hogy az egymástól térben és időben legmesszebben elválasztott embercsoportok, a vallásrendszerek alakjában a lelki fejlődésnek azonos fokozatait alakítsák ki anélkül, hogy valaha egymásnak létezését csak sejtették volna is?

Az áltudomány azt állítja, hogy ez csupán azért következhetett be, mert az emberiség e korokban a művelődésnek nem volt olyan magas fokán, mint most. Ma ez lehetetlen volna, ma a modern tudomány már az eget ostromolja és a modern ember a természet erőit tehetetlen rabszolga gyanánt saját szolgálatára igázza le. Hiszen magát az égnek villámát is vékony sodronybörtönbe zárja, hogy aztán azzal világítson, fűtjön, dolgozzon. Azt kellene feltételezni tehát, hogy most nincsenek is jelentős vallásrendszerek. Csak pár ezer meggyengült agyú tudatlan férfi és siránkozó, tehetetlen vénasszony képezi a hívők seregét. Ezzel szemben azonban könnyűszerrel, pár perc alatt kimutatható, hogy milliók és százmilliók élnek ma is a vallások lelki rendszerében és a föld legműveltebb népei, leghatalmasabb nemzetei mind valamely vallásrendszer lelki közösségébe tartoznak.

A földnek 1953 millió lakosságából 745 millió, 38.2% keresztyén. Ebből kath. 380 millió, 19.5 %, ev. keresztyén 210 millió, 10.8%, ortodox 145 millió, 7.40%, Islam-hitű 260 millió, 13.30%, izraelita 14.1 millió, 0.7%. Tehát az egyistenhívők összes száma 1009.1 millió, a föld összlakosságának 51.7%-a. A nagy keleti világvallások, melyek az egyistenhívéshez közelállanak és vallás-erkölcsstanuk igen magas fokon van, következő számokat mutatják: Hinduisták, brahmanisták

250 millió, 12.8%, buddhisták, konfucisták, sintoisták, laocisták, taocisták 560 millió, 28.7%. Természetimádók 87 millió, 4.5%. Olyanok, kik egyik valláshoz tartozandóknak sem ismerik el magukat, a világon volt 37 millió, a föld összes lakosságának tehát 1.8%-a. Európának 495 millió lakosságából pedig felekezet nélkül való volt 9 millió, azaz 1.8%. Végeredményében tehát a föld lakosságának 1.8%-a akar tudományos meggyőződésből, avagy más okból vallás nélkül élni, de ezek is tulajdonképpen egy-egy vallásnak voltak eredetileg tagjai. (Hickmann. Geographisch statistischer Universalatlas 1930—31. Wien.)

A vallásnak történelmi fejlődése nem maradt, nem is maradhatott tehát elszigetelt jelentőségű. Mint az emberi élet legmagasabbrendű szellem-erkölcsi kialakulásának folyamata, az ember-életnek minden területére beleeresztette hajszálgöckereit. Voltak évszázadok, melyek annyira egyházias jellegűek voltak, hogy az emberek sem nem gondolkodhattak, sem nem cselekedhettek másképpen, mint azt az egyház elrendelte. így tehát az egyházaknak a politikai, természetesen a művelődési, sőt a gazdasági területeken is döntő befolyásuk volt. Az életformák létrehozásában, kiformalásában döntő hatást gyakoroltak mindenütt és minden korban.

Így a vallás legtöbbször alapítója, vagy egyik legfőbb tényezője volt az államrendszernek. Az ókor nem is ismer más államformát, mint a papkirályságot, a theokratikus államformát, hol a fejedelem az államnak főpapja is. A nagy vallásalapítók gyakran nagy államszervezők is: Mózes, Mohamed, Buddha, Confuce, Calvin. Az uralkodási módnak abszolutisztikus jellege, azaz a központi akarat érvényesítésének rendszere, szintén egyházi jellegű. A társadalomtagozódásnak módja, az egyház felfogása alapján alakul ki Keleten pl.

kasztrendszerre, Nyugaton a kereszténység hatása alatt a szociálisabb tartalmú jobbágysággá. A kereszténység emelte ki az embert a rabszolgasorból, a római jognak megalázó «Res» állapotából. Nem az egyházon múlt, hogy az akkori jogi és gazdasági rendszer kényszerítése alatt, a felszabadítást nem hajthatta teljesen végre.

Az egyes vallásrendszerek megváltoztatták a világ politikai arculatát is. Az ókori világbirodalmaknak politikai határai egybeestek az illető nép vallásrendszerének kisugárzási területével. A mózesi hit hozta létre a zsidó államot, az islam az arab birodalmat, a kereszténység a keletrómai, a frankrómai, a németrómai császárságot. Ezenkívül mindazokat az államalakulásokat, melyek az Európában található mostani államoknak csirái voltak.

Az egyháznak legfőbb szentesítése nélkül, még a hellén-római sokistenség területén sem lehetett valaki archonná, consullá, annál kevésbé az egyistenhívés országaiban. A mózesi hit és az islam főpapjai, a kereszténység pápája kenték fel az uralkodókat. Még a legkiválóbb történelmi személyek is csak úgy valósíthatták meg államalapítási céljukat, hogy az egyház ehhez legfelsőbb hozzájárulását, a koronázás tényével, megadta. Pl. Klodvig frank királysága, Nagy Károly frankrómai, Nagy Ottó németrómai császársága, Szt. István magyar királysága.

Nem kevésbé volt világjelentősége a vallásnak a művelődés terén. Hiszen először a kultusz volt, a léleknek vallásos megmozdulása és csak hosszú évszázadok múltán lett belőle a világviszonyokra is kiterjedő kultúra. Minden művelődési lehetőségnek kiindulási alapja, az írás és olvasás, egyházi tudomány volt. Épp úgy a fogalmazás, okiratszerkesztés, törvénszöveg-készítés is. Az első történelmi feljegyzések egyháziak által

történnek és túlnyomólag egyházi viszonyokra vonatkoznak. A világiak, még oly kiváló történelmi személy is, mint pl. Nagy Károly csak nagynehezen tanulta meg neve aláírását, természetesen egyházi férfiútól, a nagy tudós Alcuin mestertől.

Az egyháznak biztos épületei lettek a hiteles helyek is és az egyháziak tanuságtételei az oklevélmagyarázatban a döntők. Az egyház volt az igazságszolgáltatásban is hosszú évszázadokon át a végső elhatározó fórum. A jogtudomány először egyházjog volt, a tudomány és az összes tudásnak szintézise, a filozófia először egyházi tudomány és egyházi bölcsészet volt. Csak évszázadok fejlődése nyomán terjedt az ki a világiakra is. Az egyháziak voltak tanítómesterei az egyes koroknak, a tanítás, a nevelés, az iskola, a legfelsőbb tudomány képviselője, az egyetem, szintén egyházi volt évszázadokon át.

A léleknek legbensőbb érzéseit és gondolatait a vallásos ihlet varázsolta át formába, színbe, szóba és hangba. Így születtek meg azok a fenséges és örökértékű művészeti, irodalmi és zenei alkotások, amelyeket az ember lángesze koronként megálmódott. A művészi építkezésnek csodái lettek a templomok, a klostromok. Anyagban érzékítették meg a lángeszek azt a magasba lendülő érzést, mely lelküket az isteneszme fensége és magasztossága iránt eltöltötte. Az indiai szikla-templomok, a pagodák, a hellén, a római templomok, a gótika, a rinascimento, a mór, a barokk egyházi épületek az emberiség legcsodálatosabb alkotásai és egy-egy világstílusnak létrehozói.

Az Isten házának fenségét és nagyszerűségét méltóan egészítették ki a festészetnek, a szobrászatnak remekei. Bekoronázták a templom művészi bevégezettségét a kegyszerek, melyek az iparművészetnek voltak utolérhetetlen szépségű művei. A vallásos érzés magasba szárnyalása nem

tudta azonban épületben, festményben, szoborban kellőképpen kifejezni magasztos érzéseit, tehát azt hangba és szóba öntötte. Az egyházi szónoklatnak, zenének és éneknek gyönyörű remekműveibe, az istencicséretnek fenséges himnuszaiába és zsoltáiraiba.

A vallásnak teremtő és átalakító hatása még oly területen is nagy fontosságú volt, mely egészen távol állott a léleknek bensőséges és elvont világtól. Oly foglalkozási ágaknak tevékenységi körében is, mely az anyagi szükségleteket elégítette ki, tehát a gazdasági téren is. Az egyház, mint minden korok legtökéletesebb organizációja, tudatában volt annak, hogy a legfenségesebb lelki élet sem tud fennmaradni, ha nem kíséri azt a földi életnek az a másik formája, mely a fizikai lét fenntartásának feltételeit teremti meg. Csak rendezett és fejlődő anyagi életre támaszkodottan válik lehetségessé a szellem-erkölcsi életnek az a nagyszerű felépítettsége, amit a történelmi életnek folyamán tapasztaltunk. Az egyház ezért tevékeny részt vesz az anyagi kultúra megteremtésében. Az egyházi területeken vannak a mintabirtokok. A babiloni, egyiptomi, asszír, hellén templomok legfőbb pénzügytechnikai lebonyolítói a gazdasági életnek, a középkorban a Montik. A keresztyén egyház szent férfiai voltak azok, kik a népvándorlásnak európai és ázsiai nomádjait a békés munka értékére megtanították. A racionális gazdasági élet titkaiba bevezették. A gazdasági életnek évszázadokig az egyház volt a legnagyobb megrendelője s fogyasztója pompás építkezéseivel, az egyházi udvartartások kialakításával. A templomok és klostromok körül keletkezett ipartelepekből lettek a városok alapjai. Az iparnak, kereskedelemnek, tehát az árukicserélésnek, a vásároknak gócpontjai. Az egyház szociális érzése küzdött a pénz hatalom elfajulásai ellen, az

uzsora korlátozásával. Még a kamatvételt is eltiltotta, mint igazságtalan nyereséget. A rabszolgabérrendszer ellen is az egyház harcolt s követelte a szerencsétlenek felszabadítását. Az egyházi íróknál találjuk meg az első csíráit a gazdaságtani megállapításoknak és elméleteknek is.

Mint látjuk tehát, a vallás nemcsak fejlődésbeli szükségszerűség, hanem az emberi életnek oly történelmi velejárója is, amely nélkül a legegyszerűbb ember épp úgy nem tud megbékélt életet élni, mint a legkomplikáltabb műveltségű sem. Mivé lenne az emberiség történelme, ha abból kidobnók mindazt az esemény- és eredménytömeget, amit a vallásos gondolathozottlétre? A történelem anyaga teljesen összezsugorodnék és az ember szellemi életének terén irdatlan, vak sötétség támadna, mit sem a művészet, sem az irodalom, sem a tudomány fénye nem tenne világossá, sem pedig melege boldog hangulatúvá. Ha a tudományos mezbe burkolódzott gonoszság erőszakos eszközökkel a vallásnak külső és belső szervezetét, a templomot, a papságot elpusztítaná, nem volna arra elég ereje, hogy az emberi lélekből kiirtsa azokat a legbensőségesebb érzéseket és gondolatokat, ami nélkül az ember élni úgy sem tud és minek hiányában lelkileg újból lesüllyedne a barlangi állatembernek szomorú lelki szegénységébe.

Az emberiség magasabbrendű történelmi elhivatottságába vetett hitének, a jónak diadalmaszkodásába vetett reménységnek, a nagy megkísértésekben való erkölcsi megállásnak, a szerencsétlenségben való megvigasztalódásnak lehetősége csak a valláson keresztül van meg számukra. Az Istenezsme fensége előtt való alázatos lebomlás emelhet csak fel a földnek sarából. Bűneink igaz belátása és azoknak őszinte megbánása tisztíthatja meg lelkünket a földi salaktól. Mi lenne

az emberből, ha mindazt a szellemi és erkölcsi kincset, amit a vallás az ő számára évezredek át alkotott, tőle erőszakosan elvonnák? Ha a mai ember elvesztené lelkének biztonságát épp akkor, mikor a világnak ezer ösvényein bukdácsol, ismeretlen labirintusokon át, a világháosznak forgataga felé? Ha elvonnák tőle a cselekvéshez szükséges lelki energiákat. Ha a vallás erejét nélkülöző, így minden áron élni akaró, de élni nem tudó félembereknek szerencsétlen és önmagával meghasonlott típusait termelnék ki? Olyan félbemaradottakat, kik önmaguknak, az emberi közösségeknek, de a legmagasztosabb ideáloknak is a nagy kísértések történelmi pillanataiban legveszedelmesebb ellenségeivé válnának.

A társas együttélés rendszerében, a közösség érdekeinek altruisztikus és karitatív megvédésében, a leghatalmasabb erkölcsi erő a vallás. Annak szigorú erkölcstana. Ez az erkölcsi érzés tartja fenn az elbukni akarót és védi meg az embert a nagy kísértéseknek szorongó pillanataiban. Ez fékezi meg a lappangó, mindig ugrásra kész bestiáját a rombolás vágynak. Szervezi meg az embereket az elszabadult sátáni gondolatnak tetet és lelket elpusztítani akaró törekvései ellen. A vallás teremti meg a jóknak és igazaknak, az építőknak és fenntartóknak nagy szolidaritását, hogy az időnkint válságba jutott emberiséget megszabadítsák a tudatlanságba, nyomorba vezető süllyedéstől és a végső elpusztulástól.

A magasztos gondolatokat és érzéseket a vallásosság adja, az atheizmus pedig elveszi. Megfosztja az embereket attól a nagy lelki meggazdagodástól, mely a vallás által tudományban, irodalomban és művészetben, életüket ezer ragyogó színskálával teszi tökéletesebbé. A matematikai és fizikai formulák nem elegendők arra, hogy az embert boldoggá tegyék. Aki annak rideg világát

ismeri csupán, az könnyen tévedhet az életnek igazi és végső céljait illetőleg. Hiszen hiába kérkedik a tudomány, gyakran évek alatt is megváltozó adataival és évtizedek múltán elavuló elméleteivel, mert a legfőbbre, a kezdő okra, a végső célra a választ megadni nem tudja. Nem ad választ arra sem, hogy a testi életnek elmúlása után, ott, az ismeretlenek világában mi vár ránk? A levés és elmúlás nagy misztériuma előtt megszeppenően kell a tudománynak is megtorpannia és a nagy szorongattat ásóknak perceiben csak a hívő lélek talál vigaszt, megnyugvást. Nagy kérdőjelek merednek mindenütt elénk, mikre véges gyarlóságunkban csak a lélek által, a hiten keresztül tudunk választ adni és megbékélést találni. A tudományban hiányzik még azoknak a nagy X-eknek ismerete, melyek segítségével a világmindenség örök titkainak egyenletét maradék nélkül meg tudnók oldani.

Ma a nemesebb lelki erők halálos birkózásban vannak a hitetlenségnek primitív ösztöneivel. Egyik oldalon százával emelkednek az Istennek házai. Az emberek ezerszámra özönlenek be a szent falak közé, igazulást és vigasztalást keresve. Másik oldalon pedig szentségtelen kezekkel szaggatják le a templomok díszzeit és az utcára dobják a szemét közé. A templomokat átalakítják az istentelenség iskoláivá. Elbizakodottan hirdetik azt, hogy az ő tanításuk a legtökéletesebb tudomány. Átaluk ér el az ember a művelődési fejlődésnek legmagasabb pontjaira. Messzehatón harsogják, hogy végre, íme, ők diadalmaszkodtak a lelki sötétségnek lealacsonyító szelleme fölött.

Serdülő gyermekeket és felnőtteket, a kenyér elvonásának fenyegetésével, korbáccsal hajtják be tömegesen az atheista iskolákba, hogy ezek az új és modernül neveltek fejezzék be a teljes

rombolásnak ördögi munkáját. A követendő példát erre meg is mutatják. A messzi távolból, Moszkvából, Spanyolországból, rettenetes dördülésnek, recsegésnek, ropogásnak zaja tör felénk. Ugyanaz az ember, aki évszázadok munkája árán a művészetnek egyházi remekművét, a templomokat alkotta meg, ugyanaz az ember most azt pillanatok alatt lerombolja. Ma még a templomok alá helyezik el a robbantó anyagot és gyűjtják fel azokat, de holnap már az emberek házai következnek. Aztán a társadalom, az állam és minden építő, fenntartó ereje a történelmi életnek. Mikor aztán minden elpusztult, a füstölgő romokra oda fog állani a modern apostol és a mindenből kifosztott, évszázadokra tönkretett emberekre gögösen fog ráparancsolni: «És most építsétek fel az új, a boldog, a szociális világot!» És kifogja mondani a bűvös jelszót: «Világ proletárjai, erre egyesüljetek!»

Az örökös küzdelem folyik, de eldöntve még nincs. A jók és igazak számára azonban nem a mának eseményei által kieroszakolt sikerek a döntők, hanem a térben és időben el nem határolt szellemi életnek eredményei. Ezek által fog az igazi diadal elkövetkezni. Ebben az élet-halálharcban pedig nem nehéz a mi küzdelmünk, mert fegyvereink a tudománynak, a történelemnek, a hitnek örök bizonyágtételei.